

kuitenkin viime aikoina olleet kurssien opettajien laatimat monisteet. Nimenomaan yliopistojen fonetiikan peruskursseille tarkoitettua suomenkielistä, ajankäytännöllistä oppikirjaa ei ole ollut saatavilla.

»Fonetiikan perusteet» on tällainen. Se ilmestyi jo kesällä 1981, niin että vähän kokemuksiakin sen käytöstä on ehtinyt karttua. Ainakin viime lukuvuoden fonetiikan peruskurssit on yliopistoissa ehditty pitää tätä oppikirjaa apuna käyttäen. Selkeämpää ja helppolukuisempaa oppikirjaa saa hakea. Kirjoittaja on eläytynyt lukijan ajatuksenkulkuun. Asiat etenevät oikean tuntuksessa järjestyksessä: suurista linjoista edetään vähitellen yksityiskohtiin, pääluokista alaluokkiin. Loogisia aukkoja ei ole. Kuvat ja kaaviot havainnollistavat esitystä. Luettavuutta helpottaa varmasti myös se, että lähdeviitteitä ei ole käytetty. (Poikkeuksellisesti s. 139 viitataan eräaseen Turun yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen opintomonisteeseen.) Tällaisessa perusteoksessa tuntuu lähteisiin viittaaminen suorastaan mahdottomalta; tieto on niin yleisluonteista, oikeastaan kaikkien yhteisomaisuutta. Jatkolukemista varten opiskelijat kuitenkin silmäilisivät mielellään kirjallisuusluetteloa. Voisiko sellaisen lisätä teoksen toiseen painokseen?

Teos kattaa lähes yksityiskohtiaan myöten fonetiikan peruskurssien sisällön. Kirjoittaja lähtee liikkeelle puhetahtumasta ja jakaa fonetiikan kolmeen lohkokseen: artikulatoriseen, akustiseen ja auditiiviseen fonetiikkaan. Ensin esitellään tärkeimmät puhe-elimet ja niiden toiminta, sen jälkeen kuvataan vokaalien ja konsonanttien ääntäminen, ja äänneet luokitellaan soinnin, artikulaatiopaikan ja artikulaatiotavan perusteella.

Äänneiden sekundaareista ominaisuuksista eli lisäartikulaatioista Wiik mainitsee (s. 92—95) neljä tyyppiä: labiaaliumisen, palataaliumisen, velaariumisen ja faryngaaliumisen. Nämä lisäartikulaatiot liittyvät kaikki artikulaatiopaikkaan (kuten nimistäkin voi päätellä). Äänne saa tavallaan primaarin artikulaatiopaikan lisäksi sekundaarin artikulaatiopaikan. Täs-

Selkeää perustietoa fonetiikasta

KALEVI WIIK *Fonetiikan perusteet*. WSOY, Juva 1981. 204 s.

Fonetiikan alkeisopetuksessa on tähän saakka ollut käytettävissä lähinnä vieras-kielisiä oppikirjoja (mm. Bertil Malmberg, *Kort lärobok i fonetik*, 1955, Claes-Christian Elert, *Allmän och svensk fonetik*, 1970 ja J. D. O'Connor, *Phonetics*, 1973). Ainoa suomenkielinen, Frans Äimän *Yleisen fonetiikan oppikirja*, on jo vuodelta 1938. Opiskelun konkreettina apuna lienevät

sä yhteydessä olisi ehkä voinut mainita myös vokaalien nasaalistumisen ja klusii-lien aspiraation. Nehän ovat myös lisäartikulaatiota. Ainoa ero on, että nasaalistuminen ja aspiraatio ovat yhteydessä artikulaatiotapaan, edelliset taas artikulaatio- paikkaan.

Artikulatorisella fonetiikalla on tässä kirjassa (kuten peruskursseillakin) leijonanosaa. Näin onkin hyvä. Artikulatorinen fonetiikka on fonetiikan osa-alueista konkreetein ja siinä mielessä käyttökelpoisin: jokainen voi tehdä havaintoja ääntämiseen liittyvistä ilmiöistä tarkkailemalla omaa taikka toisten puhetta. Erityisiä tutkimus- tai mittalaitteita ei ihan ensimmäiseksi tarvita.

Myös akustisen ja auditiivisen fonetiikan peruskäsitteistä esitellään. Omat lukunsa ovat saaneet myös fonologia, puheen jaksottelu, kombinaatio-oppi, historiallinen äänneoppi ja ääntämispedagoginen fonetiikka. Näin tulee peruskursseille vihjaistuksi, että fonetiikka ei ole pelkästään äänneoppia.

Joskus opiskelijoilla on sellainen ennakkokäsitys, että fonetiikka on kovin vaikeaa. Tämä johtuu ehkä siitä, että harva tietää etukäteen, mitä fonetiikka on. Sitä ei ole kouluissa oppiaineena, kuten matematiikka tai historia. Se on edusteilla ainoastaan korkeakouluissa. »Fonetiikan perusteet» on malliesimerkki siitä, miten asiat voidaan selittää yksinkertaisesti ja ymmärrettävästi. Se auttaa hälventämään ennakkoluuloja fonetiikan vaikeudesta.

Ainoa hankala asia on ilmeisesti termien paljous. Nyt kun latinan opiskelu ei ole enää pakollista kaikkien kieliaineiden opiskelijoille, harva tulee kaukonäköisesti liittäneeksi sitä opiskeluohjelmaansa. Sääli, sillä latinasta olisi varmasti hyötyä niin fonetiikan kuin kielitieteellisen termistön omaksumisessa ylipäätään. Termistön ongelmankin Wiik on onnistunut minimoimaan oppikirjassaan. Hän käyttää suomalaisia nimityksiä aina kun se on mahdollista; hän puhuu mm. kurkunpäästä ja kitapurjeesta, ei larynxista ja velumista; hän puhuu ääntymätavoista ja -paikoista, ei artikulaatiotavoista ja -paikoista. Edelleen

hän käyttää vokaaleista puhuessaan termejä *lavea* ja *pyöreä*, ei termejä *illabiaalinen* ja *labiaalinen*. Tässäkin näkyy kirjoittajan konkreetti ote. (Toisaalta on tietysti niin, että jos käsitteet on kerran opittu kansainvälisin termein, on helppo siirtyä suoraan vieraskieliseen kirjallisuuteen.)

»Fonetiikan perusteista» on suuri apu myös ulkomaalaisille suomen kieltä ja fonetiikan alkeita opettaessa. Pitkin matkaa kirjassa on kontrastiivinen näkökulma; koska kyseessä on yleisen fonetiikan oppikirja, käytetään perusasioita selvitetessä erikielisiä esimerkkejä havainnollistamaan ääntämisseikkoja. Lisäksi kirjassa on oma lukunsa »Ääntämisen oppimisesta ja opettamisesta».

Kirjassa käytetään äänneiden ja äännepiirteiden kuvaamiseen kahden transkriptiojärjestelmän merkkejä. IPA-järjestelmää (Kansainvälisen foneettisen yhdistyksen järjestelmä, International Phonetic Alphabet) käytetään kirjassa kauttaaltaan. Sitä pidetään implisiitisti ensisijaisena; sehän on vakiintunut yleisen fonetiikan ja yleisen kielitieteen käyttöön. IPA-järjestelmän katsotaan olevan lukijoille niin tuttu, että sitä ei edes esitellä missään vaiheessa. Sen rinnalla esitetään SU-järjestelmä (suomalais-ugrilainen transkriptiojärjestelmä). SU-järjestelmän vokaalien merkintä esitellään erikseen (s. 48–51), sen sijaan konsonanteista ei vastaavaa tiivistelmänomaista järjestelmän esittelyä ole. Paikoin tulee lukijalle sellainen tunne, että näiden kahden kirjoitusjärjestelmän käytely olisi voinut olla tasapuolisempaa. Itse asiassa tämän kirjan perusteella voi saada SU-järjestelmästä huonon kuvan. Useissa kohdin on nimittäin SU:n merkintätapa jätetty mainitsematta tai äänneiden merkinnöissä jätetty SU:n kohdalle aukko, ikään kuin eräitä äänneitä tai äännepiirteitä ei voisi tällä järjestelmällä lainkaan kuvata. Esim. (s. 46) *pyöreä väljä takavokaali* on merkitty IPA:n sarakkeeseen mutta jätetty viereisessä SU:n sarakkeessa tyhjäksi. Tosin toisaalla kirjassa (s. 51) mainitaan, että *a:ta* vastaavaa *pyöreää takavokaalia* merkitään SU-järjestelmässä kreikkalaisen kirjaimiston *alfalla* (α). Samoin mm. sivu-

jen 45 ja 47 SU:n vokaalitaulukosta puuttuvat labiaalisten väljien vokaalien merkit. Sivun 79 taulukossa ihmetyttävät SU:n sarakkeen tyhjät kohdat palataali- ja velaariklusiilien kohdalla. Kyllähän niille olisi löytynyt merkinnät samoin kuin seuraavan sivun palataalispirantille ja sivun 85 palataalinasaalille! Sivulla 87 sanotaan, että uvulaarisen *r*-friktiivin symboli (jota IPA:ssa merkitään ʀ :llä) puuttuu SU-järjestelmästä. Eikö äännettä voisi merkitä täryttömän tremulantin merkillä, jonka alapuolelle merkitään uvulaarisuutta osoittava tarke: $\text{ʀ}?$ (On totta, että tässä ei, kuten ei aina muulloinkaan, selvitä yhdellä kirjainmerkillä.)

Painovirheitä tässä kirjassa on luvattoman paljon. Se antaa huolimattoman ja viimeistelemättömän vaikutelman. Suurin osa virheistä on onneksi harmittomia siinä mielessä, että ne eivät aiheuta väärin ymmärtämisen vaaraa, eivätkä ne tietenkään paljoa paina teoksen ansioiden rinnalla. Mutta muutamassa tapauksessa virhe saattaa olla lähes kohtalokas, varsinkin jos lukija luottaa vain sokeasti tekstiin eikä omaan järkeensä. Esim. sivulla 63 obstruenttien ryhmittelyä kuvaavassa haaruussa ovat ylimmät laatikot vaihtaneet paikkaa: toki ilmavirta katkeaa kokonaan klusiileissa mutta sen kulku estyy vain osittain (vaikeutuu) friktiiveissa.

Sivun 70 konsonanttitaulukossa lukee mm., että *h* on »lagryngaalinen» (po. laryngaalinen) ja että *s* on »alveoraalinen» (po. tietenkin alveolaarinen). Jälkimmäinen on ikävä virhe siksi, että joillakuilla on todella taipumus hahmottaa tämä sana metateettisesti. Onneksi samalla sivulla on myös oikeita muotoja. Edelleen esim. sivulla 83 mainitaan »useampitajuinen *r*-äänne», sivun 24 kuvassa 10 »oraalinen vokaali *v*» ja sivulla 161 »tremulaattinen *r*». Po. useampitäryinen *r*-äänne, oraalinen vokaali *o* ja tremulanttinen *r*.

Painovirheiden lisäksi on havaittavissa muitakin epätarkkuuksia. Sivulla 76 mainitaan, että SU-järjestelmässä merkitään meediaklusiileja isoilla kirjaimilla. Tarkemmin ottaen niitä merkitään kapiteeli-tyyppisillä kirjaimilla (jotka ovat ison kir-

jaimen näköisiä mutta pienen kirjaimen kokoisia merkkejä).

»Aspiraatiota voidaan merkitä sekä IPA- että SU-järjestelmässä rivinyllisellä heittomerkillä (esim. p^c t^c ja k^c .)» (S. 75.) Aspiraation merkinä on kuitenkin heittomerkin (oikeammin kreikan spiritus leniksen) peilikuva, kreikan spiritus asper. Sivulla 79 taulukossa aspiroitunut *p* on siis merkitty väärin: p^c . Po. p^c .

Huomattava on, että liudennuksen merkki sijoittuu pitkissä kirjaimissa kirjainmerkin oikealle puolelle (siis l' , k' , l') mutta lyhyissä kirjaimissa niiden yläpuolelle (ei siis s' , t' , n' vaan \acute{s} , \acute{t} , \acute{n}).

Muutamassa kohdassa käsitteet ääni ja äänne ovat sekoittuneet. Sivulla 154 puhutaan äänen voimakkuuden tajuamisesta: »Pääsääntö on, että äänne kuullaan sitä voimakkaampana, mitä suurempi sen intensiteetti on.» Po. -- ääni kuullaan --. Sivulla 156 käsitellään äänen värin kuulemistä: »-- eriväriset äänneet tajutaan usein eri äänneiksi.» Po. -- eriväriset äänneet tajutaan --.

Epätarkkuuksista ja painovirheistä huolimatta »Fonetiikan perusteet» on todella tervetullut apuväline fonetiikan alkeisopetukseen. Se välittää selkeässä muodossa fonetiikan perusasiat ja vapauttaa aikaa hankalampien asioiden käsitteilyyn tunneilla. Opettaja voi tämän lisäksi antaa täydentäviä tietoja ja kirjallisuusviitteitä niitä varten, jotka haluavat laajentaa tietojaan peruskurssin ulkopuolelle. Innokkaana jää odottamaan tälle kirjalle suunniteltua jatkoa.

ANNELI LIEKO